

A FILOSOFÍA POLÍTICA

1. Definición, función e características

1.1 Definición

A filosofía política é unha rama da filosofía que ten coma obxecto de estudo a sistematización e crítica das cuestións fundamentais sobre: a política, o goberno, liberdade, dereitos, propiedade, legalidade e autoridade. Estuda as relacións entre os seres humanos e a súa forma de organizarse socialmente. Investiga a actividade de quen procura obter o poder, retelo e exercitalo.

Etimoloxicamente a palabra política provén do grego “politikos” que ven a significar “dos cidadáns” entendida a política entón coma a actividade de aqueles que aspiran a rexir os asuntos da polis, é dicir, os asuntos públicos.

1.2 Separación entre ética e política, moral e dereito: a racionalidade ética, conciencia moral e lexitimidade política

A ética e a política son saberes prácticos, en tanto axudan a orientar e construír unha vida feliz e digna proporcionando para iso normas que guíen a nosa conduta. A ética dende a dimensión persoal e a política dende o ámbito social.

Moral e política son as veces incompatibles. Vexamos algunhas posturas:

Realismo político	Un bo gobernante non ten porque ser boa persoa. En política é máis importante coñecer a realidade que as utopías. Si as circunstancias o esixen débese prescindir de ideais morais. O maior representante desta postura é Maquiavelo .
Moral burguesa	O estado debe reducirse ao mínimo, a súa función é defender os dereitos individuais por iso se reduce a facer uso da violencia para manter a orde establecida.
Anarquismo	O estado é un obstáculo para a vida digna individual dende o momento no que limita a liberdade persoal. A libre federación de persoas e as comunidades permitirían a autoxestión para así evitar a explotación económica.

Nos gobernos democráticos a lexitimidade baséase na idea de soberanía popular e na crenza na igualdade ante a lei (mesmos dereitos e obrigas) O poder do estado está autorizado polo ordeamento xurídico derivado do voto da cidadanía e exercido conforme ao establecido na leirespetando os principios fundamentais marcados pola constitución.

2. As ideas políticas desde unha perspectiva histórica

2.1 O convencionalismo dos Sofistas

O termo política ven de **πόλις** (Polis = cidade Estado), polo tanto diremos que a política é o relativo á vida na Polis. O acontecemento máis sobresaínte da Atenas do século V a.C. foi a aparición da democracia. Atenas, da man de Pericles, Solón, e Clístenes, entre outros, converteuse nunha democracia directa onde todos os cidadáns (varóns e libres) participaban na Asemblea, órgano supremo do goberno da Polis.

Os cidadáns libres podían participar na vida política, pero si querían ter éxito (virtude) nela necesitaban certas destrezas e cultura. Necesitaban saber falar en público, dominando a arte da retórica, para convencer á asemblea, e aquí é onde entra a labor pedagóxica dos Sofistas ofrecendo coma método a oratoria, retórica ou erística. Estes foron os primeiros mestres da época e desenvolveron un pensamento sustentado no relativismo, no escepticismo e no carácter convencional de toda lei ou norma.

Os Sofistas foron os primeiros en debater sobre o carácter da lei (moral e xurídica). A este respecto había fundamentalmente dúas posturas contrapostas:

- Phisis ou lei natural á que todo ser natural se somete de xeito necesario, universal e esencial.
- Nomos ou lei política que regula as relacións entre os seres sociais, pode cambiar si hai acordo dos membros. Este tipo de leis proceden do pacto ou acordo entre os homes (convencionalismo) pois é reflexo da cultura e valores, cada sociedade ten as súas normas e poden cambiar en virtude dos intereses e circunstancias. Esta concepción dos Sofistas supuxo o nacemento da crítica da cultura e todos os seus aspectos, tanto políticos e xurídicos, coma relixiosos e morais.

2.2 O idealismo político: a xustiza en Platón

Platón viviu a política opresiva do goberno oligárquico dos “trinta tiranos” imposto por Esparta ós atenienses despois da guerra do Peloponeso. Esta forma de goberno foi considerada por Platón como inxusta e negouse a participar nela a pesar de ser invitado a participar no goberno polos seus parentes Critias e Cármides. A posterior restauración da democracia tampouco satisfizo a Platón, xa que baixo ela, e mediante unha acusación falsa, foi condenado a morte Sócrates, o seu mestre, e un dos homes máis sabios e xustos de Atenas segundo Platón.

Así, vendo os nefastos resultados dunha dirección política que levaba á sociedade á ruína moral e enxendrabra a inxustiza, Platón orientou o seu pensamento cara a búsqueda dun fundamento sólido para instaurar unha orde política xusta. Isto levouno a plantexar dende o presuposto do intelectualismo moral socrático – só dende o coñecemento da virtude e a xustiza podemos ser xustos – un **modelo político ideal**.

Neste Estado ideal, que nos presenta na súa obra política máis importante: **A República**, defende unha correlación entre a súa antropoloxía e a política. A estrutura da cidade e as clases sociais teñen o seu reflexo na alma do home.

Para Platón o home tiña tres almas ou funcións: unha **alma racional** cuxa virtude sería a sabedoría e a prudencia, unha **alma irascible** cuxa virtude é o valor e a fortaleza e finalmente, unha **alma concupiscible** na que predominan as virtudes da temperanza e laboriosidade.

Do mesmo modo que hai tres partes na alma haberá tamén tres clases sociais, que se corresponderán cos individuos nos que predomina cada unha das tres almas. Así, aqueles nos que

predomina a alma racional e polo tanto as virtudes da sabedoría e prudencia serán os **filósofos** cuxa clase social ou tarefa será a de gobernar. Os individuos de alma irascible serán os **guerreiros** e finalmente, aqueles homes nos que predominen as virtudes da temperanza e laboriosidade, propios da alma concupiscible ou apetitiva, serán os encargados da elaboración do necesario para a vida cotiá e integrarán a clase dos produtores e **artesáns**.

Segundo Platón a sociedade xurde da necesidade de intercambiar bens e servizos para cubrir as necesidades do home. A cidade é o espazo no que mellor pode satisfacerlas dado que ningún ser humano é capaz por si mesmo de dar cumprida satisfacción de todas elas (alimento, educación, médico, etc). Este abanico de necesidades é o que favorece a división do traballo e non todos teñen as mesmas destrezas ou virtudes, de aí a división en grupos ou clases sociais en función das súas capacidades.

O pilar fundamental desta sociedade dividida e xerarquizada en clases sociais segundo a alma de cada un e a súa virtude correspondente, estaría orientada pola virtude política máis importante: **a xustiza**.

Platón consideraba tres acepcións da idea de virtude:

a virtude como sabedoría, herdada do intelectualismo moral socrático;

a virtude como purificación que nos expón no diálogo do Fedro e no Fedón, e que consiste no dominio da alma racional sobre as paixóns e apetitos da alma concupiscible, para ascender de novo ó mundo das ideas e a perfección;

e finalmente, **a virtude como harmonía**, que Platón expón no diálogo da República, **identifícase coa xustiza, a cal consistirá polo tanto na harmonía entre as clases sociais**. Esta harmonía concretase en que cada clase faga o que lle é propio. Aquí tamén vemos a vinculación entre a alma do home e a sociedade, entre a ética e a política. O home virtuoso será aquel no que prevalece o equilibrio entre as distintas partes da alma, é dicir, onde a razón domina as paixóns axudado pola fortaleza da alma irascible; na mesma medida a sociedade xusta será aquela onde os máis sabios gobernen, os guerreiros a defendan dos inimigos e os artesáns provean de recursos.

2.3 O realismo político: a razón de Estado en Maquiavelo

Maquiavelo é considerado o teórico político máis importante do Renacemento, pois coa súa aportación abre o camiño á modernidade. Fronte ó idealismo platónico que vinculaba ética e política, virtude e xustiza, Maquiavelo inicia o que deu en chamarse “realismo político” (tamén se lle chamou pragmatismo) onde o fin último do gobernante xa non é a xustiza e a virtude senón a unidade do Estado e a conservación do poder.

Para Maquiavelo a política xa non ha de estar condicionada pola virtude ou a xustiza, senón que calquera medio é bo se está ó servizo da razón de Estado para manter a orde e a unidade. **Esta idea resúmese na famosa frase: “O fin xustifica os medios”**; para o realismo político o gobernante debe deixar a un lado os “prexuízos morais” e gobernar atendendo á seguridade e unidade do Estado. O bo gobernante xa no será o máis sabio ou o máis xusto, senón o mellor estratega ou o máis decidido.

Fronte ó idealismo platónico que partía dun presuposto antropolóxico moi optimista ó considerar que o home só fai o mal por ignorancia, Maquiavelo parte dun presuposto antropolóxico máis realista: o home é egoísta por natureza e os egoísmos son a fonte dos conflitos sociais.

Desta maneira na sociedade encóntranse os intereses individuais ou de clase co ben común, que debe estar por encima dos particularismos. **A función do príncipe, gobernante, debe ser a de harmonizar estes intereses, pero sempre antepoñendo o ben común e a unidade do Estado.**

Ante esta situación o príncipe pode apelar á razón de estado para levar adiante esta tarefa e xustificar os medios necesarios para elo. Como xa dixemos, *o fin xustifica os medios* será a máxima que pasou a historia como principio da política de Maquiavelo. Pero ollo, o príncipe poderá mentir, enganar e incluso matar só en aras do ben común e a unidade do Estado. Por isto a monarquía absoluta (un príncipe forte e poderoso que se impoña) é a única forma capaz de organizar por primeira vez un Estado, ou de reorganizalo no caso de que estea corrompido e en absoluto desorde.

Agora ben, unha vez organizado o Estado, pensa que a mellor forma de goberno sería a república, facendo descansar o goberno en moitos e non nun só. Porque a República é mellor para buscar o ben común, pois consiste precisamente nun goberno mixto no que participan os diferentes estamentos sociais, tanto o pobo como os notables, que deste xeito se equilibran e contrarrestan. O seu modelo era, como xa dixemos o da república romana co seu *Senatus populusque romanus* (o Senado e o pobo de Roma). Así, tamén se evitaría a dexeneración da monarquía (pois todo tende a dexenerar co tempo) e os seus problemas sucesorios.

2.4 O contractualismo: Hobbes, Locke e Rousseau

O contractualismo é a concepción reitora dominante da teoría política moderna e contemporánea.

A proclamación da liberdade e da igualdade natural de tódolos individuos é o punto de partida (**estado de natureza**). Agora ben, a idea dunha sociedade composta por individuos libres, iguais e autónomos abre dúas opcións igualmente posibles: a anarquía ou a “constitución” dun poder pactado entre todos. De aí que as novas teorías da lexitimidade se elaboren sempre a partir da análise desta dobre posibilidade, baixo dúas formulacións terminolóxicas moi coñecidas: o estado de natureza e o contrato social.

“Estado de natureza” e “contrato social” son, pois, dous eixes conceptuais destinados a dar base racional á nova lexitimidade, non realidades ou acontecementos que tiveran lugar nun determinado momento. **O estado de natureza é só unha hipótese lóxica de como sería unha sociedade sen un**

poder político instituído, pois toda sociedade ten sempre xa de feito unha certa organización política. A idea de contrato social, a súa vez, é tamén unha construción hipotética, dado que tódolos seres humanos nacen sempre nunha sociedade xa politicamente constituída.

Case tódolos autores de teoría política dos séculos XVII e XVIII elaboraron teorías contractualistas. Mesmo actualmente seguen a desenvolverse teorías neocontractualistas, tal como tivemos ocasión de advertir ao expoñer a teoría da xustiza de J. Rawls. A continuación expoñeremos as tres teorías máis influentes dos autores clásicos.

a) T. Hobbes

Hobbes define o estado de natureza como unha situación de guerra de todos contra todos, xa que nel tódolos individuos gozarían por igual dunha liberdade ilimitada en ausencia de toda lei. Nunha situación así todos actuarían movidos por intereses egoístas en busca do seu propio beneficio. Pero como son semellantes en dotes físicas e facultades mentais xerarían unha competencia violenta por apropiarse dos bens limitados existentes e resultaría imposible un verdadeiro progreso material e espiritual. Esta situación de anarquía acabará levando aos individuos a un pacto ou contrato social polo que renuncian a súa liberdade e lla entregan a un poder político coactivo (o Estado), o cal ditará -e fará cumprir- leis para a convivencia e a paz social.

O Estado queda xustificado deste xeito como a única opción racional posible. Pero, segundo Hobbes, o Estado deberá ter un poder absoluto, a fin de que ningún individuo se retracte e pretenda recuperar a situación de liberdade natural inicial. Deste xeito, a teoría de Hobbes presenta por un lado, unha cara moderna ao substituír a lexitimidade tradicional de orixe divino pola contractual; pero por outro, segue a afirmar un absolutismo do poder político similar ao da monarquía da época.

b) J. Locke

Locke, igual que Hobbes, define o estado de natureza como unha situación na que os individuos son libres e iguais, pero, a diferenza deste, afirma que están dotados xa duns “dereitos naturais”, tales como o dereito á vida, á liberdade e á propiedade dos produtos do seu traballo (e polo tanto tamén dos medios a partir dos cales se obteñen eses produtos: terras, industrias, etc.). Entre os dereitos naturais está tamén, loxicamente, o dereito de cada individuo a protexelos e defendelos. Agora ben, como a eficacia para defendelos individualmente non está asegurada, están dispostos a establecer un poder estatal que os protexa e os garanta en nome de todos.

O Estado é xustificado, pois, tamén por Locke como a opción máis racional para unha eficaz defensa dos dereitos na práctica. Pero, ao contrario que Hobbes, a limitación da liberdade dos individuos deberá ser a mínima posible, dado que a finalidade do Estado é unicamente a de protexer os dereitos e liberdades básicos do individuo. Máis aínda, o poder político que adquire o Estado só é un préstamo por parte dos individuos, non unha cesión; de aí que Locke conciba o poder estatal supremo como unha representación do pobo, e polo tanto, revogable. Por outra parte, para frear o perigo de que o Estado se extra límite nas súas funcións, Locke propón una certa división de poderes en lexislativo, executivo e federativo que se auto controlen mutuamente.

O teoría do Estado proposta por Locke define claramente o **modelo liberal** clásico (o chamado “Estado xendarme” ou “Estado mínimo”), en concordancia co contexto no que foi formulado: a revolución burguesa de Inglaterra en 1688. As seguintes son algunhas das condicións que debe cumprir este sistema de goberno:

- Librementemente todos consenten en renunciar o seu poder lexislativo e executivo en favor da sociedade.
- Non renuncian a súa liberdade, pero queda restrinxida.
- O pobo, constituído en asemblea, elixe un goberno ó que confía a tarefa de velar polos dereitos de todos.
- Todos se comprometen a respetar os acordos alcanzados pola maioría.
- Se o goberno deixa de cumprir a misión que se lle outorgou mediante o pacto, o pobo ten dereito a sublevarse.
- Debe existir a división de poderes: executivo, lexislativo e federativo.

c) J.J. Rousseau

Rousseau comparte con Hobbes e Locke a idea de que no estado de natureza os homes son libres e iguais. Pero, a diferenza destes autores, afirma que neste estado serían felices e inocentes. Sen embargo, os homes abandonaron o estado natural porque estaba cheo de dificultades e carencias materiais. O resultado deste abandono foi a invención da propiedade privada que desenvolveu a cobiza e os intereses egoístas, xerándose deste xeito as desigualdades sociais e a infelicidade. Pero a recuperación da felicidade perdida non pasaría por unha volta ao estado de natureza, senón máis ben por establecer un contrato social no que os homes renunciaran, ou polo menos puxeran entre paréntese, os seus intereses egoístas e privados para guiarse exclusivamente polo “interese xeral” da comunidade.

O tipo de contrato proposto por Rousseau representaría, polo tanto, unha verdadeira “vontade xeral” e non unha simple confluencia ou coincidencia de intereses egoístas particulares, como no caso dos modelos de Hobbes e Locke. Rousseau está convencido, ademais, de que se os individuos se guiaran realmente só polos intereses xerais comunitarios estarían actuando en beneficio propio, pois o interese xeral non é máis que o produto harmonizado dos intereses particulares.

Así pois, Rousseau xustifica tamén o Estado como a opción máis razoable. Pero o modelo de Estado que el defende non é xa o liberal clásico, senón máis ben o popular democrático. A soberanía reside no pobo como comunidade e é indelegable cando se exerce como poder lexislativo, aínda que si sería delegable ó poder executivo (goberno). Compre recordar, neste sentido, que Rousseau cría que só era posible a democracia se se exercía dun xeito directo, asembleario, como na Grecia antiga e que este era o modelo que desexaba para o pequeno cantón suízo de Xenebra ao que pertencía.

2.5 A paz perpetua de Kant

Kant como filósofo da Ilustración cree na razón como ferramenta que permitirá ao home superar os seus conflitos dun modo dialogado e racional evitando así caer nas guerras que supoñen o fracaso da razón e o triunfo da sen razón. Na súa obra *Sobre a paz perpetua* escrita en 1795, Kant trata de encontrar unha estrutura mundial e unha perspectiva de goberno para cada un dos estados en particular que favoreza a paz. Este é un proxecto xurídico e non ético: Kant non pretende que os homes se volvan mellores, senón que cree posible construír unha orde xurídica que coloque a guerra como algo ilegal. A función dos artigos preliminares é ofrecer as condicións necesarias para evitar a guerra entre os pobos, como por exemplo, ó formular un tratado de paz non debe haber ningunha cláusula que sexa capaz de provocar unha nova guerra. Ou tamén que ningún Estado poida interferir na política interna doutro país de maneira violenta.

3. A democracia

3.1 Definición

Etimolóxicamente “*demos*” significa pobo, e “*kratía*” poder, polo que a democracia é o goberno do pobo pois todos os membros asumen o funcionamento de tal asociación, son cidadáns soberanos que participan en condicións de igualdade, liberdade e xustiza na organización do goberno.

Ilustración 2

3.2 O estado de dereito

O Estado de dereito opónse ao Estado absoluto e ao totalitario e ten as seguintes características:

- **DIVISIÓN DE PODERES**: **lexislativo, executivo e xudicial**
- **GARANTÍA DOS DEREITOS E LIBERTADES**: é o elemento esencial do sistema de lexitimidade apoiándose no estado de dereito.
- **IMPERIO DA LEI**: **expresa a vontade xeral.**

3.3 Problemas aos que se enfrenta a democracia

- **DEMOCRACIA SOCIAL**: é compatible democracia e desigualdade económica? As democracias do s.XX asumen políticas sociais equitativas e redistributivas que suavicen as desigualdades económicas e sociais. Este tipo de estado é o Estado de Benestar. Institucionalízase a defensa dos dereitos sociais mediante prestacións económicas, servizos xerais gratuítos (educación, saúde...) e políticas de axuda (para vivenda, transporte público...). **A desigualdade crecente pode debilitar ao tecido social polo que é un problema grave para a democracia.**
- **DEFICITS DEMOCRÁTICOS**: un dos maiores problemas da democracia é **a escasa participación dos seus cidadáns. Limitase ao voto cada certo tempo.** Outro dos grandes problemas é o excesivo poder dos partidos políticos, as veces convértese en institucións completamente alonxadas do interese cidadá polo que o cidadá non se sente representado. Por outra banda os gobernantes a súa vez teñen limitado o seu poder pois as decisións en última instancia as toman instancias supranacionais e os poderes económicos.
- **PARTICIPACIÓN REAL**: **unha auténtica democracia esixe cidadáns críticos, participativos, ilustrados, activos e responsables.**
- **CORRUPCIÓN**: é un problema grave pois dana os valores democráticos xa que burla o estado de dereito.
- **GLOBALIZACIÓN**: **o proceso de globalización ten aspectos moi positivos pero tamén moi negativos coma o pensamento unidimensional que finalmente merma a nosa capacidade crítica e polo tanto, a nosa liberdade... ademais o control por parte do estado dos recursos, medioambiente e economía fai que a súa estabilidade estea ameazada.**

3.4 Valores cívicos para mellorar a calidade da democracia

A crise fai máis necesarios que nunca certos valores cívicos:

- Buscar o ben común
- Equidade
- Decir a verdade
- Promover unha educación real e crítica.
- Marco de valores comúnes a través do diálogo e a deliberación.
- Cultura da exemplaridade
- Potenciar o esforzo que permita valorar e distinguir o que está ben do que está mal, o fácil do difícil...
- Esforzo polas condutas virtuosas: xustiza, prudencia, templanza
- Rexeitar as condutas inadmisibles.
- Cambiar a orde de valores substituíndo determinadas formas de vida consumistas por valores sociais solidarios e cooperativos.
- Profesionalidade en vistas ao ben común.
- Superar a partidización da vida pública procurando a cohesión social.

